

Ciril Zlobec

CIVILNI ANGAŽMA POSAMEZNIKA

Konec maja letos je tržaška univerza pod pokroviteljstvom italijanskega zunanjega ministrstva in Eropske unije organizirala mednarodni kongres na temo prevajanja kot možnosti tesnejšega evropskega sodelovanja. Čeprav je bil kongres (njegov polni naslov je bil: K evropski skupnosti, razširjeni na vzhod: Kakšno vlogo naj ima prevajanje?) v naši neposredni soseščini, sem bil edini Slovenec, ki so ga organizatorji povabili, naj imam na njem samostojen referat.

Prevajanje kot civilni angažma, ali vsaj kot možnost, da se prek te dejavnosti v takšni ali drugačni obliki vključimo v naše javno življenje, se nam na prvi pogled kaže kot dokaj aktualno, kajti pogosto se nam ponuja kot vprašanje, ki terjaja, če že ne takšne ali drugačne rešitve, pa vsaj ustrezno pojasnilo, ki naj nam pomaga, da bi se izognili nesporazumom. Danes se, nedvomno, prevaja zelo veliko in vse mogoče, toda ta množina prevodov ni v sorazmerju in v sozvočju s civilno funkcijo in kulturno vlogo v naši planetarni civilizaciji Interneta. Temeljno vprašanje, po mojem, ni več v ponudbi, ampak v težavnosti izbire. Kaj pomeni vsako leto šeststotisoč in več naslovov, če naj navedem samo en primer, na knjižnem sejmu v Frankfurtu? Na katere naslove, na katere avtorje, na katere tematike naj se usmeri naša pozornost, da se ne bi pustili »zapeljati« sejemski ponudbi? Je sploh kje kakršnakoli sodba, vsaj relativno veljavna, na katero bi se lahko oprli?

Stanja na knjižnem trgu ne bi hotel posploševati in tudi se ne bi rad oddaljil od tematike našega srečanja, zato se bom držal tiste edine izkušnje, se pravi svoje osebne izkušnje pisatelja, prevajalca, urednika in celo izkušnje človeka, ki se je po golem naključju ali po logiki, ki je morda nekoliko nenavadna, toda značilna za nacionalno zgodovino moje domovine, znašel prav v samem središču politike v dneh oboroženega boja in diplomatske aktivnosti za neodvisnost Slovenije pred petimi leti. Imel sem torej možnost, da sem lahko od blizu opazoval moč ali nezadostnost knjige, izvirne ali prevedene, v dramatični situaciji, ko smo se oprijemali vsega, kar bi nam lahko pomagalo, da bi uresničili, če mi je dovoljeno biti nekoliko patetičen, ne samo svoje sanje, ampak povsem konkretne, čisto določene nacionalne in politične cilje, nič manj kot lastno, samostojno državo. Jaz sam sem v tistih dneh vročičnega upanja in utemeljenih strahov, kljub vsej politiki, v katero sem bil pogreznjen do grla, pisal in prevajal več kot ponavadi. Opazno več kot ponavadi. Ponoči, utrujen, izčrpan. Že takrat sem se spraševal, in se še zmerom sprašujem, zakaj takšno moje obnašanje, tako trmoglavo nasprotno staremu rimskemu reku *Inter arma musae tacent*. In nisem pisal ne prevajal kakršnekoli angažirane ali

domoljubne poezije, temveč ljubezensko poezijo. Samo in izključno ljubezenske pesmi.

Kakšno civilno zavezanost bi lahko imelo, in jo je tudi imelo, to moje intimistično pesnikovanje med vojno in političnimi napetostmi, ki bi morale v meni že po tradiciji, tudi slovenski, spodbujati, če že, popolnoma nasprotno ustvarjalno reakcijo, takšno, ki naj bi govorila o našem takratnem kolektivnem čustvovanju in skupni drži. Javno mnenje, splošno občutje pripadnosti skupnosti, upanja in strahovi, nič manj pa tudi skupna volja po dejanju, so bili tako prozorni, da niso potrebovali nikakršnega mobilizacijskega posega od zunaj, nasprotno: v nevarnosti se je znašla možnost samostojne države posameznika, neposrednost in svoboda misli in čustvovanj, na katere politika ne bi smela vplivati. Jaz sam sem v tistih dneh, ko me je kar nosilo to skupno, kolektivno razpoloženje, občutil bolj kot ponavadi neko potrebo, skoraj psihofizično, da sam v sebi ponovno vzpostavim neko notranje ravnotežje, ki bi mi omogočalo, da bi lahko kritično videl in občutil svoj položaj in svojo osebno, svobodno odgovornost, odgovornost posameznika, ki bi jo lahko zadušilo splošno počutje, ki sem ga tudi sam nosil v sebi in je bilo, v tistih razmerah in okoliščinah, tudi moje intimno čustvo. Poistovetil sem se z njim, po drugi strani pa sem se zavedal, da moram tudi v tistem obdobju ohraniti kritično zavest o sebi in o slehernem svojem dejanju.

Najbrž se, povsem upravičeno, sprašujete, kaj ima ta moja osebna, celo intimna, pesniška izkušnja opraviti s tematiko našega srečanja. Morda sem vam hotel ponuditi, o tem nisem povsem prepričan, kot eno od številnih možnosti razmišljanja prav odnos, po mojem povsem nov, med prevajanjem in civilnim angažmajem. Na prvi pogled bi se to lahko zdelo skoraj aksiomatično pozitivno dejstvo: prevajanje ali medsebojno prevajanje tudi dandanes v glavnem razumemo kot eno najbolj plemenitih oblik globljega poznavanja drug drugega, med posamezniki in narodi, jeziki in kulturami, navadami in civilizacijami, in vse to bi utegnilo zrahljati ali odpraviti razne neprijaznosti in sovraštva, stara in nova, ki še zmerom obstajajo med nami.

In tu, glejte, vstopa moja skepsa, ki zdaj že tudi v lepih in dobrih stvareh ne vidi več avtomatično moč dobrega, voljo, da bi dobro delali in ga sprejemali, da bi ga priznavali kot humano vrednoto in celo kot individualen in skupen interes, da bi dobre ideje, ko jih za take tudi imamo, sprejeli kot spodbudo za pozitivne, moralno zavezujoče dejavnosti in dejanja. In če naj ostanemo v okviru naše tematike: knjiga, *izvirna ali prevedena* – da se razumemo, tu je govor samo o dobri, kvalitetni knjigi – je že kar nekaj časa predvsem branje, vsaj deloma še zmerom branje kot intimna človekova nuja, kot življenjska potreba, toda še pogosteje kot navada, v šoli kot obveznost, v širokem občinstvu tudi kot moda. Ne bi rad, da bi me narobe razumeli: vsi ti odnosi do branja so v vsakem pogledu pozitivni, toda zelo poredko v funkciji ozaveščenega civilnega angažmaja. Vsaj ne v tradicionalnem smislu: velikanska in še zmerom rastoča količina prevodov je potisnila v prvi plan zakon, logiko in učinek trga. Se ‚proizvaja‘, se prodaja in kupuje in zmerom bolj se proizvaja za prodajo. Gre torej za čisto založniško industrijo. In katera industrija se čuti vezano na kakršnokoli obliko civilnega ali moralnega angažmaja?

Toda kljub današnjemu dejanskemu stanju in še posebej moji skepsi v tem pogledu opravljajo prevodi, pa četudi nam ne bi mogli ponuditi nič drugega kot golo informacijo in estetski užitek, vsaj posredno, tudi še nekaj dodatnega, čemur bi lahko rekli civilni angažma. Morda nezavedno. Poleg tega, da se prek njih spoznavamo med sabo, prevodi, torej prevedene knjige, definirajo in ohranjajo za prihodnost nadvse zapleteno podobo človeka in civilizacije našega časa, podobo, ki jo je že

nevarno zatemnila vsemogočnost trga. Vsa znanost in vse tehnološke dejavnosti doživljajo danes tako silovit razvoj, da ob današnjih proizvodih pozablamo na včerajšnje novosti. Samo umetnost, ali predvsem umetnost, in literatura je med vsemi umetnostmi najbolj zapletena, je zmerom bila in bo ostala najbolj avtentična podoba in najbolj zanesljiv spomin o nas. Individualna in kolektivna podoba in spomin. Bolj kot zgodovina, ki jo zmerom pišejo zmagovalci in jo zmagovite ali prevladujoče ideologije in politike pišejo nanovo, jo popravljajo in spreminjajo. Primerov je več kot dovolj.

Ko govorimo o knjigi, o odsotnosti ali šibkosti njenega socialnega angažmaja, moramo hkrati vendarle ugotoviti, da tudi filozofska misel našega časa v Evropi in v svetu nima več tistega naboja, ki bi spodbujal dialog, v njej ni ne prepričevalne moči ne sporočilnosti avtorja, kar je vse bilo tako značilno za preteklost, od antike do naših dni, in kar brez težav odkrivamo v literarnih genijih, ki so zmerom imeli velik vpliv na bralce, moralni, filozofski, verski, pa tudi politični, ideološki in še zlasti socialni vpliv, ki je, ali je vsaj bil v preteklosti, tako blizu civilnemu angažmaju. Dovolj je, če v takem kontekstu omenimo Tolstoja in Dostojevskega, v našem stoletju Kafka, ki je v svojih delih zaslužil mrak modernih evropskih totalitarizmov, pa še pred nekaj desetletji, Sartra in Camusa. Po tehnološki revoluciji niti Nobelovci nimajo več tistega čara in vplivne moči, da bi nam lahko ponudili, če že ne novih idej, pa vsaj kako privlačno utopijo z vizijami in upanji, sprejemljivimi vsaj za tiste narode ali socialne sloje, ki jih še zmerom potrebujejo. Žal je tako ne glede na prevode njihovih del, ki v najkrajšem času zmorejo napolniti knjigarne po vsem svetu.

Paradoks je še toliko večji, kajti zlasti po drugi svetovni vojni smo priče nadvse presenetljivi navzočnosti literature v svetu, celi narodi, ki so v preteklosti bili brez svoje nacionalne literature ali skoraj brez nje, se danes lahko pohvalijo z deli pomembnih avtorjev, ki bi si zaslužili večjo popularizacijo in veljavo. Toda to se ne dogaja ali pa se dogaja zelo poredkoma, pogosto bolj zaradi političnih kot literarnih motivov, kot se je zgodilo z znamenitimi pisatelji disidenti ali tistimi, ki jih je preganjal njihov antidemokratski režim. In prav ti pisatelji, najbrž zato, ker so njihova dela ponujala politično branje, so pogosto sprožali tudi civilni angažma. Solženicin je zgovoren primer za to.

Po padcu berlinskega zidu, če ta padec pojmujeemo literarno in simbolno, se je ta možnost civilnega angažmaja literature zrušila od danes do jutri. Lahko to praznino napolni kak drug tip literature? Najbrž ne. To nas navaja na misel, da je literatura, prav v smislu socialnega angažmaja, vezana na določeno politiko, nacionalno in univerzalno, ki spodbuja ali ovira takšen angažma.

Bilo bi smešno, če bi prav jaz, pisatelj in prevajalec, poskušal odrekati današnji literaturi sleherno možnost civilnega angažmaja, v resnici samo ugotavljam, da zaradi različnih vzrokov, zaradi epohalnih civilizacijskih sprememb, tudi političnih, ne moremo več zanesljivo identificirati civilnih angažiranj v širšem obsegu z nedvoumnimi, globokimi in trajnejšimi učinki. Rekel bi, da se je civilni angažma knjige, prevodov najboljših avtorjev in njihovega razpečevanja, ki je po drugi strani zaradi interesov trga nadvse učinkovito, nekako razdrobil, ne zmore se utelesiti v splošen pojav, temveč deluje v raznih smereh, ne kot občutje in vednost časa, ki bi ga vsi razpoznali, temveč individualno, na posameznike ali interesne skupine. Morda tudi zato, ker se dandanes literarne novosti tako hitro druga drugo prekrivajo, si nasprotujejo, zanikujejo med seboj, ne uspevajo se dvigniti, razen redkih izjem, v tako imenovano zavest naše dobe in se zasedrati, vsaj za nekaj časa, v naš spomin. Ni se spremenila samo civilizacija, tudi mi smo se spremenili: samo, kar je novo, samo

novost dneva tako rekoč, nas priteguje, zbuja naše zanimanje, nas navdaja z občutkom, da z njo lahko učinkovito komuniciramo. Ni se sesul samo civilni angažma, ki ga lahko ustvarijo prevodi, ampak smo se sesuli sami v sebi tudi mi, bralci, in se še kar naprej sesuvamo, da ne zmoremo več niti registrirati, intimno, sami v sebi, v kakšni povezavi s knjigo živimo in če sploh je kakšna stična točka med literaturo, ki jo beremo, in civilnim angažmajem, v katerega smo v svojem vsakdanjem življenju kot intelektualci tako ali drugače vendarle vključeni. Ali bi vsaj radi bili.

Prav v teh dneh mi je prišel v roke statistični podatek, ki me je presenetil, čeprav samo za trenutek: v našem stoletju, še zlasti pa po drugi svetovni vojni, zajema število epohalnih odkritij in iznajd na področju znanosti 90 % vsega, kar je človeštvo iznašlo in odkrilo v vseh prejšnjih stoletjih in tisočletjih.

Ali lahko potegnemo vzporednico med stanjem na področju znanosti in stanjem v literaturi? V smislu kvalitete prav gotovo ne, dovolj je, če pomislimo na literarna dela stare Grčije, Kitajske, na Sveto pismo, dela tako rekoč absolutne kvalitete, je pa primerljiva z razmahom znanosti količina literarnih publikacij najrazličnejših zvrsti, še posebej v drugi polovici našega stoletja. Ponudba presega naše potrebe in celo našo sposobnost sprejemanja sploh. Glavno vprašanje postaja – je že postalo – pravilna izbira, prilagojena naši osebnosti. Osebnosti vsakogar izmed nas.

Toda določen deficit ostane, ki ni čisto brez povezave s problematiko, o kateri pravkar teče beseda, in moram vsaj opozoriti nanj tudi na tem mestu: kroženje prevodov in, kot posledica, tudi možnost civilnega angažmaja v širšem, recimo evropskem obsegu, je nesorazmerno enostransko in na škodo majhnih narodov in jezikov. V današnjem svetu, kot tudi v preteklosti, nimamo opraviti samo z ekonomsko, politično in vojaško nadvlado velikih in močnih, ampak tudi s kulturno vzvišenostjo v naših medsebojnih odnosih. In glede na možnosti trga in rabe najbolj razširjenih jezikov smo priče tudi kulturnemu ekspanzionizmu, ki ni zmerom upravičen. Upal bi si reči, da takšen neuravnotežen kulturni odnos ustvarja pri teh, krivično zapostavljenih narodih občutek nezaupanja tudi v zadevah evropske integracije.

In to ni dobro znamenje, ko si vsi skupaj prizadevamo za zблиževanje med evropskimi narodi in kulturami na prehodu v novo tisočletje.

(Iz italijanščine prevedel avtor)